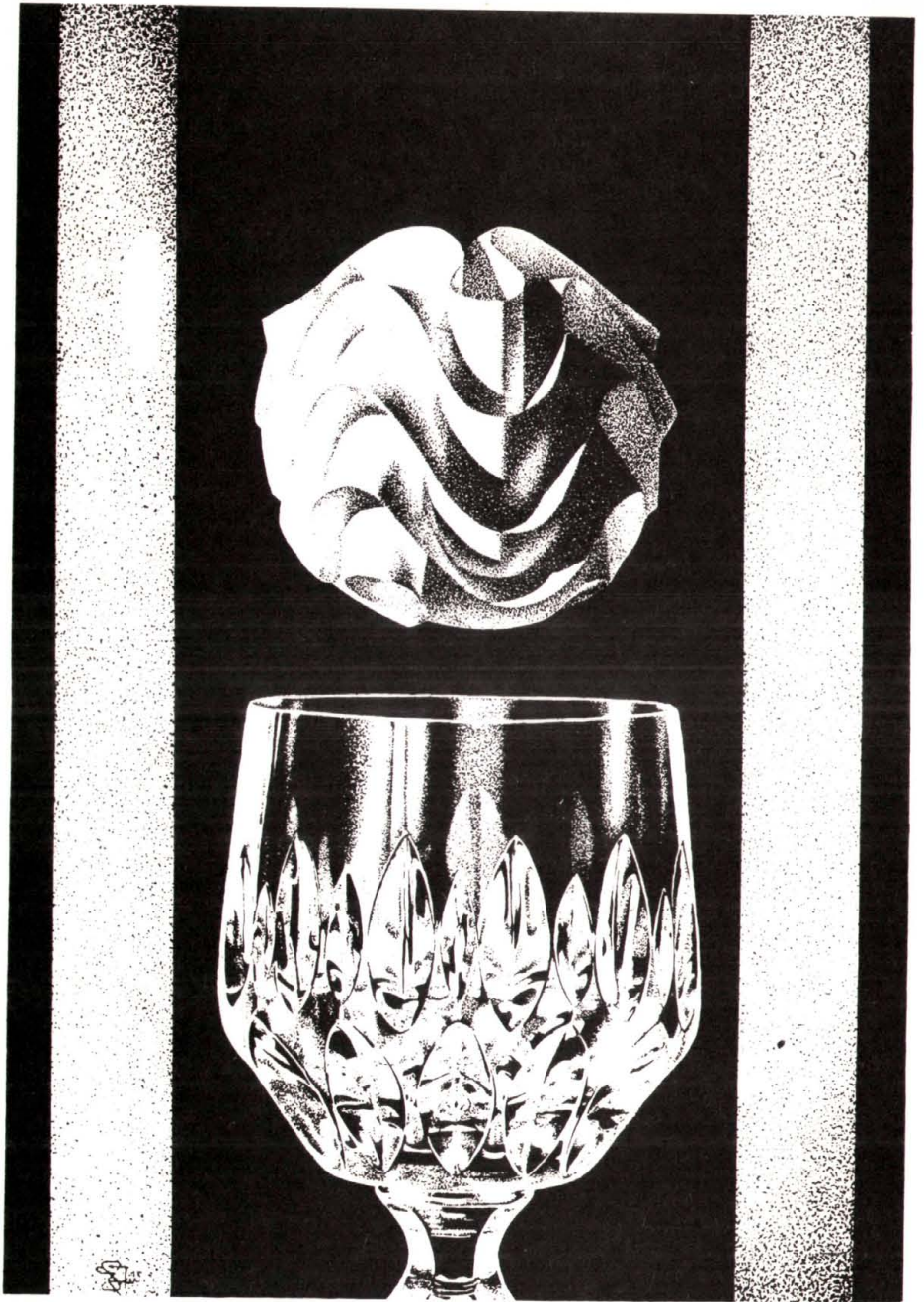

könyv
könyvtár
könyvtáros

1996
július

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

1996. július

Tartalom

Könyvtárpolitika

Hegyközi Iлона: Az Európa Tanács „Könyvek, olvasás, fordítás és levéltárak” programja	3
Biczák Péter: A központi szolgáltatások	10
Szivák Gábor: A rendszerváltás és a kisvárosi könyvtárak	14
Bánhegyi Zsolt: A könyvtári együttműködés néhány sajátos vetülete	24

Műhelykérdések

Bényei Miklós: Hogyan tovább?	32
Bíró Ferenc: Képes Krónika multimédia	37

Könyv

Kabdebó Tamás: A British Library 1851. előtt kiadott magyar könyveinek rövidített címkatalógusa	40
Mándy Gábor: Egy nyak-kímélő javaslat	42

Perszonália

Fogarassy Miklós: Vargha Balázs	43
Kellner Bernát emlékezete	44

Könyv és Nevelés

P. Kovács Imre: Könyvtár egy szakközépiskolában.....	47
A Könyvtári és Informatikai Kamara hírei	52
Hírlevél a Magyar Könyvtárosok Egyesülete tagjaihoz	56

Lapunk e számában Számel János grafikus tusrajzai szerepelnek.

From the contents

Péter Biczák: Central services (Draft for discussion) (10);
Gábor Szivák: Transition to democracy and libraries of small towns (14);
Zsolt Bánhegyi: Questions of interlibrary cooperation (24)

Cikkeink szerzői

Bánhegyi Zsolt, az MTA Könyvtára főmunkatársa; *Bényei Miklós*, a Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár főmunkatársa; *Biczák Péter*, a Pest Megyei Könyvtár igazgatója; *Bíró Ferenc* szaktanácsadó; *Fogarassy Miklós*, az OSZK KMK főmunkatársa; *Hegyközi Ilona*, az MKE titkára; *Kabdebó Tamás* író; P. Kovács Imre, a Köznevelés néhai főszerkesztő-helyettese; *Mándy Gábor*, a FSZEK munkatársa; *Szivák Gábor*, a Kisvárdai Városi Könyvtár igazgatója

Szerkesztőbizottság:

Domsa Károlyné elnök

Csaba Gabriella, Maurer Péter, Poprády Géza, Tóthné Környei Márta

Szerkeszti:

Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: 1054 Bp., Hold u. 6. – Telefon: 153-3763

Közreadja: a Könyvtári és Informatikai Kamara, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár

Felelős kiadó: **Poprády Géza**, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója

Készült az OSZK Nyomdaüzemében

Felelős vezető: **Burány Tamás**

Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív. Munkaszám: 96.193

Lapunk megjelenéséhez támogatást kaptunk a Nemzeti Kulturális Alaptól

Terjeszti az Országos Széchényi Könyvtár

Előfizetési díj 1 évre 2400 forint. Egy szám ára 200 forint

HU-ISSN 1216-6804

Az Európa Tanács „Könyvek, olvasás, fordítás és levéltárak” programjának közbenső jelentése az 1992–1995-ös időszakról

A program indulása

Az európai kulturális miniszterek 7. konferenciáján (Párizs, 1992. október 15–16.) a könyvkiadás és könyvkereskedelem – az európai szakzsargont használva: a „könyvlánc” (mint látni fogjuk, lehet találkozni még a „könyvipar”, „könyvgazdaság”, „könyvvilág” és a „könyvszektor” megnevezéssel is) – problémái szerepeltek a fő témák között. Ennek az ún. könyvláncnak sok és sokféle szereplője van: a szerzők és fordítók, az olvasók, és a köztük közvetítő kiadók, terjesztők és könyvtárosok, valamint az illetékes hatóságok.

A könyvkiadás és könyvkereskedelem közismerten kritikus helyzete miatt (más információhordozók miatt versenyhelyzetbe kényszerült, kicsi a könyvpiac, csökken az olvasási kedv) a könyvlánc minden szereplője úgy érzi, hogy pozíciója gyengül. Catherine Lalumiere, az Európa Tanács (a továbbiakban: ET) akkori főtitkára ezért azt szorgalmazta a párizsi konferencián, hogy „Az ET ösztönözze a tagállamokat, fogjanak össze annak érdekében, hogy megerősödhessen – illetve az új tagállamokban újra létrejöhessen – az élénk, kreatív, ugyanakkor gazdaságilag is szilárd könyvipar”.

A konferencia 13 pontban fogalmazta meg ajánlásait az ET Kulturális Együttműködési Tanácsa és más illetékes szervei számára. Ezen ajánlások alapján 1992 végén indult el a „Könyvek, olvasás, fordítás és levéltárak” (röviden: „Könyvek és levéltárak”) program, amelynek hároméves tevékenységét tekinti át az ET itt ismertetett CC-CULT(95)25 rev. jelű kiadványa.

Egyéb nemzetközi kezdeményezések

Az ET mellett más nemzetközi szervezetek is foglalkoznak a könyvlánc problémáival.

Az Unesco „Cél: az olvasó társadalom” c. kiáltványában már régen szerepelt a könyvlánc fogalma. A kiáltványt számtalan, a könyvvel és olvasással kapcsolatos kampány követte, főként a fejlődő országokban. Mint tudjuk, az Unesco nevéhez fűződik a Kiadványok Bibliográfiai Számbavételének (UBC) és a Kiadványok Egyetemes Hozzáférhetőségének (UAP) programja is, amelyek mindmáig az egész világon meghatározó szerepet töltenek be a könyvtári tevékenységekben.

Az Európai Bizottság XIII-as Főigazgatósága (a továbbiakban a népszerű rövidítéssel: a DG XIII) 1985 óta folytat sikeres, jól strukturált és megfelelően finanszírozott programokat az információs és kommunikációs technológiák könyvtári alkalmazása területén. A különböző programokba eddig több mint 1000 tudományos és szakkönyvtár kapcsolódott be.

Közismertek a Soros Alapítványnak a kelet- és közép-európai könyvkiadást és a könyvtárakat támogató helyi és regionális projektjei. E projektek nem kormányzati együttműködés keretében folynak: például papírral segítették a szabad sajtót, gépeket bocsátottak az új kiadók rendelkezésére, az alternatív terjesztési módszerek kidolgozását támogatták. A könyvtárak főként építéshez, restaurálás-hoz és automatizáláshoz kaptak segítséget.

Az ET programja

Az ET „Könyvek, olvasás, fordítás és levéltárak” programja az egyetlen kormányközi program, amely a könyvlánc összes láncszemére kiterjed. A programalkotó szakértői csoport négy kiemelt területet határozott meg: 1. fordítások, 2. könyvtárak, 3. könyvkiadás-könyvkereskedelem, 4. levéltárak. (A továbbiakban a jelentésből részletesebben csak a 2. és 3. témakörrel foglalkozunk.)

A *könyvtári területen* a program egyik kiemelt témája a könyvtári törvényhozás, a másik pedig a könyvtáros-egyesületek támogatása. A könyvtárak a könyvés az információs lánc kapcsolódási pontjánál találhatók, ezért létüket és működésüket garantálni kell, ha szükséges, megfelelő jogi szabályozással is. Az ismeretekhez való demokratikus hozzáférés biztosításában döntő szerepe lehet a szakmai társadalmi szervezeteknek. Ezek feladata ugyanis – többek között – a könyvtárügyi jogi szabályozásának megreformálása és szakmai eljárások, módszerek kialakítása.

A *könyvkiadás-könyvkereskedelem* területén a könyvekről szóló tájékoztatás került az érdeklődés középpontjába. Ez lényegében a könyvkereskedelmi forgalomban ténylegesen beszerezhető (angolul: in print) műveket tartalmazó, többnyire a kiadók-terjesztők által összeállított Books in print – a továbbiakban rövidítve: BIP – katalógusok szerkesztését és közreadását jelenti (a könyvtárak feladatainak meghatározását, a nemzeti bibliográfiákkal való együttműködést, a menedzsment-módszerek és az új információs technológiák alkalmazását).

Mi történt 1992 óta?

Az első évben főként felmérések, vizsgálatok zajlottak a közép-kelet-európai országokban. Esko Häkli a tudományos és szakkönyvtárak nyugat-keleti együttműködéséről szóló 1992. júniusi, budapesti konferencián terjesztett elő erről egy jelentést. – A régió kilenc könyvtáregyesülete számára az ET előfizetett az EBLIDA Newsletter-re, hogy tájékozódhassanak és másokat is tájékoztathassanak a nemzetközi könyvtári programokról. (Az EBLIDA – European Board for Library, Information and Documentation Associations – a könyvtári, tájékoztatási és dokumentációs egyesületek európai tanácsa.) – A Soros Alapítvánnyal együtt-

működve több országban rendeztek szemináriumokat, ahol az ET programjait, a különböző pályázati lehetőségeket és egyéb praktikus tudnivalókat ismertették.

Az ET küldetésének tekintik a demokrácia alapvető értékeinek érvényesítését, ezért került napirendjére a könyvtári törvényhozás kérdése. Egy 1994 novemberi strasbourgi szemináriumot („A közép-európai könyvtári törvényhozás megreformálása: igények és elvárások”) követően a Magyar Könyvtárosok Egyesülete vállalkozott arra, hogy esettanulmány gyanánt bemutatja a régió más országainak is a magyar könyvtári törvény előkészületeit egy 1995. szeptemberi szemináriumon.

Az ET emellett igyekezett ösztönözni a kelet-nyugati kapcsolatokat és szakembercserét, többek között azzal, hogy szponzorálta a kelet-európai nemzeti könyvtárigazgatók részvételét az európai nemzeti könyvtárak konferenciáin (1994. szeptember, Oslo és 1995. szeptember, Bern).

„A könyvtáregyesületek pán-európai fórumának létrehozása felé” című szeminárium (Strasbourg, 1994. május) résztvevői, az EBLIDA tagjai kinyilvánították, hogy egyetértenek az Unesco közkönyvtári manifesztumával. (A szemináriumról az összeállítás végén még részletesebben szólunk.)

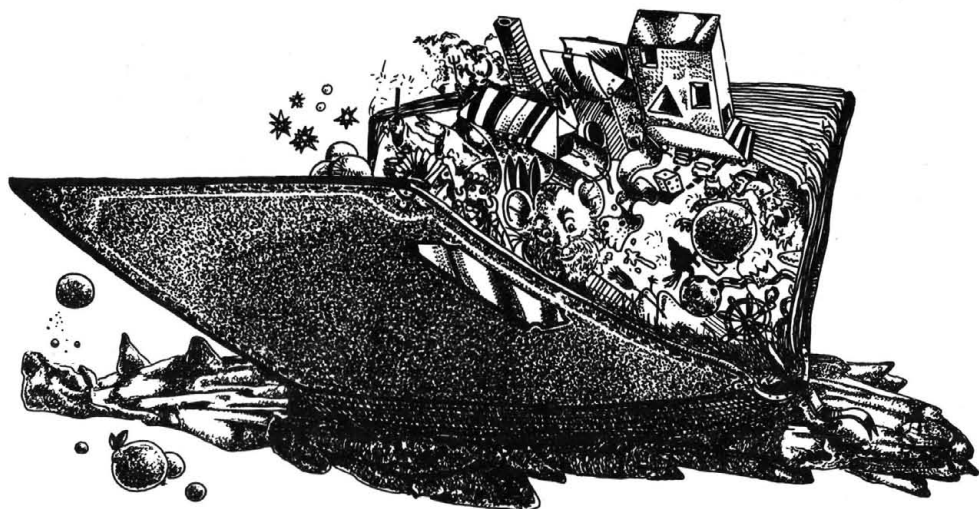
Ezt megelőzően 1994 februárjában az ET és a DG XIII közös szemináriumán („Könyvtárügyi fejlesztés Közép- és Kelet-Európában. A segítségnyújtástól az együttműködésig – beruházás a jövő érdekében”, Strasbourg) határozták el, hogy a könyvtárüggyel kapcsolatos programokat speciális, regionális és ágazati tevékenységek keretében bonyolítják majd le.

Speciális tevékenység például a tragikus helyzetben lévő szarajevói nemzeti könyvtár újjáépítése és az albán könyvtárak megsegítése. A *regionális* tevékenységek az azonos fejlettségi szintű és azonos igényekkel bíró országcsoportokban, így pl. a balti államokban, a korábbi Szovjetunióban és a közép-európai országokban zajlanak. Az *ágazati* tevékenységek közé tartozik a könyvtáros-egyesületek információcseréjének előmozdítása, a könyvtári törvényhozás támogatása, a könyvtári szakirodalom fordítása.

Az említett tanácskozáson fogadták el egyébként az ET és a DG XIII közötti munkamegosztást is, amely szerint az előbbi a törvényhozásra és a vezetési kérdésekre, az utóbbi a könyvtári automatizálásra összpontosít.

A program új szakasza

Az ET programjának új szakaszát 1995 februárjától számítják. Ekkor zajlott Strasbourgban az „Együttműködés a könyvláncon belül” c. konferencia, amely felhívta a figyelmet a Books in print (BIP) katalógusok és a nemzeti bibliográfiák együttműködésének célszerű voltára, a számítógépes hálózatok szerepére a tudományos közlemények terjesztésében, és arra, hogy elengedhetetlen a régi szocialista szerzői jogi rendelkezések felváltása újakkal. Az új szakaszban az lett a fő cél, hogy a könyvlánc különböző láncszemei között kapcsolat jöjjön létre. Ez az integrált megközelítés lehetővé tenné bizonyos tevékenységek ésszerűsítését, már csak gazdaságossági megfontolásból is. Ráadásul az információs és kommunikációs technológiák előretörése elmossa a könyvszakma egyes területei közötti hagyományos határokat és új lehetőségeket nyit meg a szereplők előtt.

A konferencia nyomán bővült és új lendületet kapott a program tevékenysége, főként a következő három területen: a programról tájékoztató eszközök összeállításában, a képzési programok indításában, valamint a projektek lebonyolításában.

Tájékoztatás a programról

A program tevékenységét széles körben igyekeznek népszerűsíteni. Az ET tanácskozást szervezett az ISBN-ről és a köteleespéldány-szolgáltatásról a prágai és a varsói könyvvásáron. A Books in print (BIP) katalógusok és a nemzeti bibliográfiák kapcsolatáról, a kiadók és a nemzeti bibliográfia együttműködési lehetőségeiről pedig többek között az 1996-os budapesti könyvfesztivál keretében tartott rendezvényen esett szó.

A BIP katalógusoknak nincsenek hagyományai Közép-Kelet-Európában. Az ISBN-t széles körben használják ugyan, de – egyes hírek szerint – néhol a cenzúra eszközeként is. Mindenütt napirenden van a köteleespéldány-szolgáltatás rendjének hozzáigazítása az új piaci feltételekhez. Az ET „Cooperation within the book chain” sorozatcímmel megkezdte füzetek közreadását, amelyek első két darabja „Books in print catalogues” és „ISBN. A unique identifier for books and an information tool” címmel már meg is jelent. A további, alapvető ismereteket tartalmazó füzetek a köteleespéldányokkal, a szerzői joggal és a könyvkiadás-könyvkereskedelem-könyvtárügy fejlesztését érintő egyéb kérdésekkel foglalkoznak majd.

Képzési programok

Az első képzési program tárgya a könyvekkel kapcsolatos tájékoztatási rendszerek különböző szervezeti modelljeinek és eredményességének bemutatása, a közszolgálati és a magán szektor együttműködési lehetőségeinek feltárása volt.

1995. júniusában Strasbourgban és Frankfurtban könyvtárosok és kiadók részvételével zajlott „A Books in print és a nemzeti bibliográfiák” című konferencia. A kelet-európai országokban a kiadók/könyvszakmai szervezetek és a nemzeti könyvtárak/nemzeti bibliográfiai ügynökségek közötti kooperáció lehetőségei kerülnek majd napirendre. Néhány országban kísérleti projektek indítását is tervezik.

Projektek

A könyvtári törvényhozás után az ET a könyvkiadás és könyvterjesztés jogi szabályozásához is szeretne segítséget nyújtani. A projekt keretében 1996 folyamán Varsóban rendeznek konferenciát a szükséges jogszabályok tartalmáról és a közép- és kelet-európai országok speciális igényeiről.

Elektronikus publikálás

Ötszáz év után egy újabb forradalom zajlik a könyvek előállításában és terjesztésében. Becslések szerint az elektronikus publikációk piaca Európában 2000-ben kb. 12 milliárd ECU nagyságrendű lesz, részesedése a teljes piacból eléri a 8–18%-ot. Az új információs technológiák nagy lehetőségeket kínálnak a szegényebb országoknak is. Lehetséges lesz például a műveket csupán kívánságra kinyomtatni olyan országokban, ahol az alacsony vásárlóerő miatt nem gazdaságos a könyvek előállítása. Sajnos a program költségvetése meglehetősen szűkös, ezért az ET titkársága együttműködésre törekszik az Európai Unió LEONARDO és ADAPT oktatási programjával.

Együttműködés egyéb nemzetközi szervezetekkel

Az ET projektjeiben közreműködnek az elején említett nemzetközi szervezetek is.

Az Unesco részt vesz a szarajevói nemzeti könyvtár helyreállításában, a szentpétervári levéltár állományvédelmi munkálataiban; emellett igen intenzívek az informális kapcsolatok is a két szervezet között.

A DG XIII-mal igen jó az ET együttműködése. A már említett „Könyvtárügyi fejlesztés Közép- és Kelet-Európában. A segítségnyújtástól az együttműködésig – beruházás a jövő érdekében” konferencia mellett a DGX III is bekapcsolódott a nemzetközi könyvtári programokról, pályázati lehetőségekről és tudnivalókról szóló szemináriumok szervezésébe és a budapesti könyvtári törvényhozási szeminárium előkészítésébe.

A NORDINFO, az északi országok minisztertanácsának könyvtári-tájékoztatási szakmai testülete fedezte három balti résztvevő költségeit „A közép-európai könyvtári törvényhozás megreformálása: igények és elvárások” c. konferencián.

A nemzetközi szervezetek mellett természetesen az egyes országok kormányzati és társadalmi szervei is bekapcsolódnak a program munkálataiba.

Hogyan tovább?

A kulturális miniszterek 7. konferenciája óta a jelentés összeállításakor három év telt el. Felmerül a kérdés, meddig marad még a könyvek és levéltárak ügye az ET prioritásai között, valamint az, hogy mennyi támogatást tud még adni az ET a „Könyvek és levéltárak” programhoz. 1995. novemberi ülésén az ET Kulturális Bizottsága két különböző forgatókönyvet terjesztett elő a program jövőjéről. Az egyik szerint 1996–97-ben az elért eredmények terjesztése vált volna a fő céllá, azaz az új kiadási-terjesztési modellt szélesebb körben publikálták volna. A másik forgatókönyvet fogadták el, amelynek értelmében 1996–99-ben további kezdeményezésekre kerül sor, mégpedig a piac stabilizálása, a szerzői jog érvényesítése, a szabadpiachoz való alkalmazkodás érdekében, nem utolsósorban amiatt, hogy az elektronikus publikálás irányelvek és ajánlások, eljárásmodok (eszközök) kidolgozását teszi szükségessé.

Az 1996–99-es időszakban a program a következő akcióirányok mentén zajlik majd (egy-egy konkrétumot is megemlítve):

1. Könyvkiadási és könyvkereskedelmi jogszabályok megalkotása – 1996 végén Varsóban szakértői konferencia lesz, amelyre tanulmány készül arról, hogy a szerzőkkel, fordítókkal, kiadókkal, terjesztőkkel és könyvtárosokkal kapcsolatosan milyen jogszabályokra és kormányzati politikára van szükség.

2. Tájékoztatói rendszerek a könyvről – 1996 áprilisára készül el a balti államok BIP katalógusának megvalósíthatósági tanulmánya. Egy észt kiadó szemináriumot szervez az Internet nyitó oldalak és WWW-site-ok létrehozásáról.

3. Interdiszciplináris tevékenységek – 1997-ben ún. „training of trainers” (oktatás oktatók számára) szeminárium lesz a LIBER-rel (az európai tudományos könyvtárak egyesülete) és a Levéltárak Nemzetközi Tanácsával (ICA) közös szervezésben, melynek címe: „Állományvédelmi programok menedzselése az frott örökség védelmére”. – 1996 márciusában Lipcsében volt egy állományvédelmi konferencia az európai állományvédelmi és hozzáférési bizottsággal (ECPA) és a Deutsche Bibliothek-kal közös szervezésben. – Az 1996 és 1998 között zajló „Új könyvgazdaság” elnevezésű továbbképzési projekt az ADAPT program keretében folyik. – A DG XIII az elektronikus publikálással és a telematika könyvtári alkalmazásával foglalkozik, míg az ET az emberi erőforrásokkal és az európai irodalmi örökség megőrzésével az új elektronikus környezetben.

A már lezajlott rendezvényekről

A kiadvány függelékei a program keretében lezajlott szemináriumok rövid összefoglalóját, következtetéseit és ajánlásait tartalmazzák. Ezek közül számunkra a következők lehetnek érdekesek: „A könyvtáregyesületek pán-európai fórumának létrehozása felé” (Strasbourg, 1994. május 19–20.) és az „Együttműködés a könyvláncon belül” (Strasbourg, 1995. február 20–21.).

„A könyvtáregyesületek pán-európai fórumának létrehozása felé” konferencia három munkacsoportja a következő témákkal foglalkozott: a könyvtáregyesületek vezetésével, a könyvtári törvényhozással és a képzéssel.

Az egyesületek vezetése témában a könyvtáros imázsától a lobbizásig, a szabályzatoktól a vezetési képességekig, a pénzforrások hiányától a kommunikációs

eszközökig sok minden szóba került. A munkacsoport kimondta, hogy igény van egy pán-európai könyvtárosegyesületi fórum létrehozására, valamint címtárak összeállítására a könyvtári programokat támogató országos és nemzetközi intézményekről. Az ET ekkor vállalta, hogy előfizet az EBLIDA Newsletter-re a közép-kelet-európai könyvtáregyesületek számára.

A könyvtári törvényhozás jelenlegi helyzetének felmérését feleslegesnek tartotta a munkacsoport, inkább – ahogy azt a Dán Könyvtári Egyesület felvetette – az esettanulmányok, kommentárok és elemzések technikáját javasolta alkalmazni. Az is felmerült, hogy készüljön összefoglaló a törvényhozással kapcsolatos igényekről és elvárásokról. Különös figyelmet kell szentelni a köteleespéldány-szolgáltatás kérdésének.

A képzési munkacsoport sokféle témát javasolt: az információtechnológiától a vezetésig, az állományvédelemtől az oktatók oktatásáig. Egyetértés volt abban, hogy az általános forráshiány miatt a képzési akciók során elsajátított know how gyakorlati alkalmazása akadályokba ütközik. Az Európai Bizottság TEMPUS és TACIS programjai keretében szerzett ismereteket például jól fel lehetne használni a PHARE fejlesztési projektjeiben.

Az „Együttműködés a könyvvilágban belül” című konferencia célja az volt, hogy kapcsolatot teremtsen három csoport (a kiadók, a fordítók és a könyvtárak) között. A plenáris ülések témái a következők voltak: 1. a közép-kelet-európai és FÁK-országokbeli könyvkiadók helyzetének áttekintése, 2. a nemzeti szerzői jogi törvények (különös tekintettel Oroszország csatlakozására a berni konvencióhoz), az ISBN-ügynökségek munkája, a köteleespéldány-szolgáltatás mint a nemzeti bibliográfiák és BIP katalógusok előfeltétele.

A BIP katalógusokat világszerte igen fontosnak tartják a könyvkereskedők, -kiadók, könyvtárak és egyéb, könyvkiadással és -terjesztéssel foglalkozó intézmények tájékoztatásában. Ezekben a katalógusokban addig szerepelnek a könyvek, amíg a kiadók nyilvántartásai szerint a könyvpiacra beszerezhetők. A kiadói nyilvántartás általában hamarabb készül, mint a teljes kiadványtermést számbavevő nemzeti bibliográfiák, többnyire még akkor, amikor a könyvek megjelenése még előkészületben van, de a megjelenés időpontja már kiszámítható. A BIP katalógusoknak és a nemzeti bibliográfiáknak eltérő funkcióik ellenére számos közös vonásuk van: ugyanazt a kiadványtermést regisztrálják, ugyanazokat a bibliográfiai adatokat veszik fel, részben ugyanazt a használói kört szolgálják.

Közép-Kelet-Európa néhány országában külföldi know how és támogatás segítségével a könyvpiaci magánszektor kezdeményezte BIP katalógusok létrehozását. Ezek általában nem használják fel a meglévő bibliográfiai forrásokat és szolgáltatásokat, hanem a nulláról indulnak.

A konferencia a következő együttműködési területeket javasolta a kiadók és a könyvtárak számára: a bibliográfiai szolgáltatások hatékony felhasználását, különösen a nemzeti BIP katalógusok céljaira; előzetes katalógizálási (CIP) szolgáltatások kifejlesztését a közös BIP katalógusok első lépéseként; a köteleespéldány-jogszabály és a köteleespéldány-szolgáltatás módosítását a kiadók gazdasági érdekei szerint; a nemzeti ISBN ügynökségek nemzeti könyvtárakba telepítését, az országjelzések módosítását a politikai változások tükrözésére.

Hegyközi Ilona